

CONTRIBUȚIA ETNOLOGULUI PETRE V. ȘTEFĂNUCĂ LA DEZVOLTAREA FOLCLORISTICII ROMÂNEȘTI DIN BASARABIA INTERBELICĂ

Victor PLETOSU

Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-36736186>

Rezumat: În acest articol, autorul explică rolul deosebit al etnologului Petre V. Ștefănuță în crearea arhivei folclorice naționale. Petre V. Ștefănuță este o personalitate notorie a vieții culturale din Basarabia din prima jumătate a sec. al XX-lea, care s-a afirmat prin programul său de a fundamenta o istoriografie a culturii tradiționale în limba română. Conservarea și promovarea patrimoniului cultural imaterial își are rădăcinile în perioada interbelică, prin activitatea prodigioasă a Institutului Social Român din Basarabia, condus de profesorul Petre V. Ștefănuță – discipol al Școlii Sociologice Românești a academicianului Dimitrie Gusti, care a organizat cercetări monografice în zonele etnografice: Valea Nistrului de Jos, Câmpia Sorociei, Zona Codrilor și a publicat materiale valoroase în prestigioasa revistă „Anuarul Arhivei de Folclor”.

Cuvinte-cheie: tradiții etnofolclorice, școala sociologică românească, metoda anchetelor monografice, zone etnografice, conservarea și promovarea patrimoniului cultural imaterial, cercetări de teren.

Abstract: In this article, the author explains the special role of the ethnologist Petre V. Ștefănuță in creating national folkloric archive. Petre V. Ștefănuță is an illustrious personality of the cultural life in Bessarabia from the first half of the 20th century, who asserted himself through his program to substantiate a historiography of the traditional culture in Romanian. Preservation and promotion of intangible cultural heritage has its roots in the interwar period, by the prodigious activity of Romanian Social Institute in Basarabia, led by Professor Petre Ștefănuță - disciple of Romanian Sociological School of Academician Dimitrie Gusti, who organized monographic research in ethnographic areas: Valea Nistrului de Jos, Câmpia Sorociei, Zona Codrilor and valuable materials published in prestigious journal „Anuarul Arhivei de Folclor”.

Key – words: the folk traditions, romanian sociological school, monographic survey method, ethnographic areas, preservation and promotion of intangible cultural heritage, field researches.

La începutul secolului al XX-lea, Academia Română lansa inițiativa de a crea Arhiva Folclorică Națională prin investigarea întregului spațiu al vechii Dacii și însărcinarea tinerilor bine pregătiți în cercetarea științifică a zonelor etnografice și istorice ce alcătuiesc întregul areal românesc.

Activitatea științifică a lui Petre V. Ștefănuță a coincis cu perioada în care în România ia amploare cercetarea sociologică prin școala academicianului Dimitrie Gusti. Conceptul fundamental al acestei școli – cel de *întreg social* sau *structură socială* – exprimă o nouă viziune asupra vieții comunitare. Teza științifică se axa pe interferența *categoriilor naturale* (cadrul cosmic și cadrul biologic, care alcătuiesc premisele preexistente vieții umane) și a *categoriilor sociale* (cadrul istoric și cadrul psihic, care alcătuiesc mediul creat de om) cu manifestările lor spirituale, economice, juridice, politico-administrative. Studiul de teren și metodologia monografică de cercetare era abordată, în exclusivitate, de specialiști sociologi, etnologi, folcloriști, lingviști, istorici, care lucrau pe bază de chestionare minuțios elaborate, utilizau metoda observației directe și intensive a vieții satului în multiplele ei aspecte prin observarea și conservarea de fapte, creații literar-artistice și elemente de arhitectură populară.

În calitate de discipol al savantului-cercetător Dimitrie Gusti, înzestrat cu alese însușiri intelectuale, Petre Ștefănuță, de asemenea, a făcut parte din echipele regale studentești de cercetare monografică de teren, organizate de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, fiind antrenat în realizarea visului profesorului său: *Cunoaștere, cercetare și acțiune culturală în serviciul națiunii* – prin culegerea și descrierea în monografii a cât mai multor informații, acte și texte, ce aparțin atât tradiției, cât și comunității țărănești, întru conștientizarea valorilor spirituale ale neamului. Importanța științifică a materialelor colectate constă în metoda riguroasă de lucru, impusă de necesitatea redării autentice a materialului folcloric, păstrarea autenticității creațiilor culese, rigori probate și de fixarea în scris a vorbirii (orale) a informatorilor, redată prin semne diacritice și transcriere fonetică necesară pentru cercetarea textologică a folclorului, astfel contribuind la cunoașterea complexă și justa evaluare a patrimoniului cultural național.

După cum ne mărturisesc cercetătorii Grigore Botezatu și Andrei Hîncu în studiul introductiv și notele explicative ale celor două volume: *Petre V. Ștefănuță. Folclor și tradiții populare*, dar și în monografia lui Grigore Botezatu: *Petre V. Ștefănuță. Datini și creații populare* (Chișinău, Știința, 2008), folcloristul Petre V. Ștefănuță s-a născut la 1 noiembrie (stil vechi)/ 14 noiembrie (stil nou) anul 1906 în comuna Ialoveni, județul Lăpușna. Este fecior de țărani răzeși. A absolvit Liceul „Alexandru Donici” din Chișinău. Apoi a devenit licențiat al Facultății de Litere și Filosofie a Universității din București, unde a îmbrățișat cu pasiune sociologia. A frecventat seminarele Catedrei de sociologie, etică și politică a Universității din București, remarcant fiind de eminentul profesor

Dimitrie Gusti. Etnograful Petre Ștefănuță a primit educație și pregătire profesională în spiritul pleiadei de etnologi români, care făceau parte din Școala sociologică de la București, întemeiată de sociologul, filosoful și esteticianul Dimitrie Gusti: Traian Herseni, Anton Golopenția, Henri Stahl, Constantin Brăiloiu, Mircea Vulcănescu, Ernest Bernea, Gheorghe Focșa, Mihai Pop. Devenind un adept convins al cercetărilor monografice pluridisciplinare ale localităților rurale, Ștefănuță s-a angajat în marea și importanta operă de cercetare a Basarabiei.

Cercetările monografice rurale ale școlii gustiene în Basarabia sunt inaugurate odată cu prima expediție monografică în satul Cornova, județul Orhei în vara anului 1931, condusă personal de academicianul Dimitrie Gusti. La aceste investigații pe teren participă și tânărul etnolog Petre Ștefănuță, aplicând principiile științifice ale școlii sociologice românești în explorarea tezaurului etnofolcloric. De la sătenii din Cornova, Ștefănuță a cules mărturii, povestiri orale, amintiri despre războiul ruso-japonez din anii 1904-1905 din Extremul Orient. A adunat o colecție bogată de 105 scrisori cu memoriile și narațiunile soldaților către părinți, din Primul Război Mondial, dar și din timpul revoluției, numită „slobodă”. De asemenea, a colecționat piese pentru muzeu, fotografii și obiecte de artă populară, care se află astăzi la Muzeul Satului din București.

Afirmându-se drept un intelectual merituos, Petre Ștefănuță a activat în calitate de profesor secundar la Tighina, Cetatea Albă și Chișinău. A participat la Congresul învățătorilor din anul 1932 (desfășurat la Chișinău în zilele de 28 și 29 august) și a salutat inițiativa de a fi creată o instituție de cercetare științifică în Basarabia. Ca urmare a acestei inițiative, la 18 noiembrie 1934 a fost înființat Institutul Social Român din Basarabia. Inițial, chiar la inaugurare, Petre Ștefănuță a fost numit secretar general, iar mai apoi director al acestei instituții, reorganizate ulterior în Institutul de Cercetări Sociale al României, Regionala Chișinău (activând sub acest nume din februarie 1938 până în iunie 1940). Dintre cele 16 secții ale institutului, cea mai activă era secția sociologică, supranumită și secția monografică, care era condusă de Petre Ștefănuță, ce se remarcă prin talentul său de a descrie minuțios tradițiile și de a comunica frumos cu oamenii. Deosebit de promițător s-a dovedit a fi debutul său la „Anuarul Arhivei de Folclor” și „Sociologie românească” cu studiul *Folclor din județul Lăpușna* (1933), de unde descoperim viața artistică rurală din zona codrilor. Astfel, la îndemnul profesorului universitar Dimitrie Gusti, a colaborat deosebit de productiv în calitate de autor de studii științifice, materiale, rapoarte și cronici cu periodicele din Basarabia: „Arhiva pentru

știința și reforma socială”, „Viața Basarabiei”, „Cuvânt moldovenesc”, „Moldova nouă”, „Școala basarabească” considerate, pe bună dreptate, instrumente de comunicare din acele timpuri.

Pledând pentru cercetarea complexă a vieții satului după programele stabilite de academicianul sociolog Dimitrie Gusti, cu echipe de specialiști în diferite domenii, Petre Ștefănuță a efectuat cercetări monografice în zonele etnoculturale din Basarabia:

a) centrală (județele Lăpușna și Orhei – satele Cornova, Iurceni, Nișcani, Dișcova, Vâprova și orașul Chișinău, situate în „Zona Codrului”);

b) de sud (județele Tighina, Cetatea Albă, Ismail – satele așezate pe „Valea Nistrului de Jos”);

c) de nord (județul Soroca – satul Popeștii de Sus, „Câmpia Sorociei”), unde a cules materiale etnografice și folclorice după cele mai noi chestionare elaborate de Institutul Social Român și de Arhiva de Folclor a Academiei Române. Chestiunea alegerii localităților pentru campaniile studiului monografic era minuțios discutată în cadrul ședințelor institutului, fiind identificate și enumerate avantajele fiecărei localități pentru studiul monografic.

Astfel, în calitatea sa de conducător cu vocație al echipelor sociologice în zonele-cheie din județele Basarabiei, Petre Ștefănuță era cel mai competent în formarea echipelor monografice și selectarea, cu mare rigurozitate, a membrilor. Desemnat responsabil de calitatea echipelor, Ștefănuță se ocupa de pregătirea teoretică și familiarizarea lor cu metodologia cercetării de teren. Prima echipă monografică a Institutului Social Român din Basarabia, formată din 14 cercetători monografiști, a activat în luna august 1935 în satul Iurceni – veche așezare de răzeși din județul Lăpușna.

Având o pregătire desăvârșită, privind metodele de cercetare a realităților etnografice, savantul folclorist Petre Ștefănuță și-a realizat scopul de a cunoaște viața spirituală a poporului român din Basarabia prin prisma concepțiilor: *etnicitate, identitate, apartenență și cultură etnică*. Importanța și actualitatea cercetărilor monografice rezidă în faptul că studierea comunităților rurale din Basarabia interbelică a contribuit la conservarea tradițiilor etno-folclorice în studii științifice și la promovarea valorilor naționale în spiritul continuității.

Astfel, după fiecare cercetare monografică de teren, bogate serii de comunicări științifice apăreau în revistele „Viața Basarabiei” și „Sociologia românească”. Însuși Petre Ștefănuță făcea parte din comitetul de redacție al revistei „Buletinul Institutului Social Român din Basarabia”, care a apărut în doar 2 volume, iar cel de-al treilea, în manuscris, pregătit pentru publicare nu a ajuns

să apară. Scopul publicării era de a prezenta materialul de valoare etnografică, folclorică și artistică cules, precum și de a populariza rezultatele cercetărilor științifice de mare însemnătate pentru viața culturală a Basarabiei. Or, anume publicarea lor a făcut să ajungă până în timpurile noastre o serie de materiale foarte valoroase înregistrate pe teren în anii interbelici.

O altă dimensiune a activității intelectualului basarabean Petre Ștefănuță a fost cea științifică. Pe acest făgaș s-a dovedit a fi un ilustru cărturar – cercetător al vieții sătești din Basarabia, în special, al folclorului ritualic, afirmându-se drept cel mai valoros și autentic reprezentant al cercetării culturii populare românești. Argumente temeinice privind activitatea prodigioasă pe tărâm științific relevă lucrările remarcabile pe care le-a semnat și le-a publicat în revistele la care a colaborat:

1. *Folclor din județul Lăpușna*. („Anuarul Arhivei de Folclor”, II. București, 1933, p. 89-80).

2. *Contribuție la bibliografia studiilor și culegerilor de folclor privitoare la românii din Basarabia și popoarele conlocuitoare, publicate în periodicele rusești*. („Anuarul Arhivei de Folclor”, III. București, 1935, p. 117-188).

3. *Bibliotecile țărănești din Nișcani*. *Buletinul Institutului Social Român din Basarabia*, vol. I. Chișinău, 1937, p. 295-328).

4. *Două variante basarabene la basmul „Harap Alb” al lui Ion Creangă*. („Buletinul Institutului Social Român din Basarabia”, vol. I. Chișinău: Tipografia Tiparul Moldovenesc, 1937).

5. *Literatura populară a satului Iurceni*. („Viața Basarabiei”, anul V, nr. 1. Chișinău: Tipografia Tiparul Moldovenesc, 1937).

6. *Cercetări folclorice în Valea Nistrului de Jos*. („Anuarul Arhivei de Folclor” al Academiei Române, 1937, nr. 4, p. 31-227).

7. *Amintiri din războiul mondial* (adunate de soldații moldoveni din comuna Cornova, jud. Orhei). („Viața Basarabiei”, 1938, nr. 4-5, p. 91-103).

8. *Datinile de Crăciun și Anul Nou pe Valea Nistrului de Jos*. („Buletinul Institutului de Cercetări Sociale ale României. Regionala Chișinău”. Vol. II. Chișinău, 1938, p. 92-96).

Marcat de vibrația și profunzimea creațiilor, Petre Ștefănuță cerceta folclorul românesc pentru a-și forma o imagine globală asupra etnogenezei lui, deoarece observa un areal de multidisciplinaritate în peisajul etnografic și etnologic. Studiile sale de referință poartă amprenta timpului și a rezultatelor folcloristicii și etnografiei de la începutul secolului al XX-lea. Descoperim adevărate comori în investigațiile și publicistica lui Petre Ștefănuță din pe-

rioadă interbelică, ce avea demersul științific de a completa golul vizibil din tabloul cercetărilor folcloristice și etnografice ale Basarabiei (regiune mai puțin valorificată din punct de vedere științific), de a contribui la promovarea, conservarea și valorificarea patrimoniului cultural imaterial, precum și de a determina raportul tradiție – modernitate.

Studierea operei folcloristice a lui Ștefănuță ne-a facilitat înțelegerea utilității sale istorico-literare și cognitive, precum și distingerea multor realizări deosebite ale școlii sociologice gustiene, contribuind la dezvoltarea folcloristicii românești, prin contribuția sa deosebită la salvagardarea tezaurului folcloric prin conservarea, revitalizarea, și valorificarea culturii tradiționale, a folclorului ritualic din Basarabia.

În studiul „*Folclor din județul Lăpușna*”, Petre Ștefănuță consemnează obiceiuri de familie – rituri ale mării treceri. Lucrarea este structurată în trei compartimente: obiceiuri la naștere, la nuntă și la înmormântare și se încheie cu un tablou de texte – creații de mare valoare artistică, pe care le-a cules în răstimpul dintre primăvara anului 1930 și vara anului 1933 în satele cu vetre folclorice: Ialoveni, Nimoreni, Bardări, Pojoreni, Buțeni, Molești și Cigârleni. În introducerea studiului, etnologul subliniază importanța activității date: „*Culegerea materialului folcloric din Basarabia se impune cu atât mai mult astăzi, cu cât mersul vertiginos al civilizației urbanizează satele, făcând să dispară la generațiile nouă, tocmai aceste genuri de folclor*” (Ștefănuță, 2008, pag. 29). Aici, descoperim ocupația de marcantă predilecție a lui Ștefănuță pentru folclorul literar (satire, glume, strigături, conocării, ghicitori, povești) și muzical: lirica populară (cântece de iertăciune, doine, bocete), dar și specii ale genului epic (balada, legenda).

În lucrarea „*Hora în regiunea Iurcenilor*”, Petre Ștefănuță atestă practici artistice în cultura dansului și cea a muzicii, manifestate la sărbătorile satului. „Hora satului era locul unde se-ntâlnesc tinerii și se-nfiripează povești de dragoste. Flăcăi și fete se avântau în horă pentru a-și demonstra măiestria dansului popular în ritmul muzicii de fanfară. Faimoșii dansatori trezeau nostalgia vremurilor vechi, când întâlnirea cu lăutarii era cea mai așteptată de țăranii în vatra satului, iar priveliștea era ca o grădină cu flori. Folcloristul menționa că, ceata de flăcăi „*fac zioc*” la Anul Nou, Bobotează, de Paști, de Duminică mare, de Sfânta Maria și de hramul bisericii. Hora este organizată de flăcăii frunțași, numiți „cămărași”, care colectează o taxă, proporțională cu vârsta, de la alți flăcăi care vin la horă, tocmește lăutarii, masa și cinstea. În centrul satului se întinde o horă mare, cântă două tarafe din ambele părți ca

să se audă mai bine ritmul. Dansează mai întâi flăcăii, apoi fetele. Dacă o fată refuză un flăcău care o invită la dans, atunci flăcăul o scoate afară din joc și anunță lăutarii să-i cânte marșul. Repertoriul dansurilor executate este variat: hora, ziocul moldovenesc, sârba, pădurețul, hăngușorul, bătuta, coasa și frunza nucului se dansau la nunți și cumătrii, dar și hostropățul, când se joacă zestrea. Totodată, s-au suprapus sub influența străină și dansurile: valsul, polca, șaerul, vengherca, care se explică prin faptul că, tinerii doreau mai mult dansuri în doi și mai puțin în grup, cum este hora. S-a început a dansa și tangoul văzute de flăcăi la sărbătorile intelectualilor, dar într-un mod exagerat, cu tropotituri și izbituri sălbatice (*idem*, II, 1991, p. 123-127). Astfel, deducem existența a două categorii de tarafuri. Prima categorie cuprinde tarafurile ce interpretau un repertoriu divers pentru oficierea nunților, cumătriilor și a altor ceremonii de familie sau comunitare, precum hora satului. Din a doua categorie fac parte tarafurile cu un repertoriu modern pentru distracția tineretului.

Înzestrat cu un veritabil talent artistic, etnologul observă că datina colindatului a supraviețuit veacurilor și este un fenomen viu în practica folclorică. Diversitatea tematică și modalitățile de expresie ale tradițiilor noastre etnofolclorice, vechi de când lumea, pitorești și înțelepte, cu valențe estetice, artistice și cognitive, cu o complexitate de funcții și cu tot spectrul de elemente ancestrale, sunt semnificative pentru identitatea națională, deoarece relevă prospețimea eposului popular și înobilează imaginea bogăției poporului nostru, vigoarea și rodnicia pământului. În lucrările de importanță enciclopedică „*Cercetări folclorice pe Valea Nistrului de Jos*” și „*Datinile de Crăciun și Anul Nou pe Valea Nistrului de Jos*”, Petre Ștefănuță descrie detaliat panorama manifestărilor asemeni unui carnaval multicolor cu splendide spectacole pe arena culturală a poporului – material didactic pentru educarea generațiilor în creștere, în spiritul dragostei de neam și țară. Etnologul ne atrage atenția asupra conservării și documentării datinilor de Crăciun și Anul Nou pe valea Nistrului de Jos, precum și a repertoriului de colinde, cântece de stea și plugușoare circumscrise sărbătorilor de iarnă, deoarece teatrul folcloric desfășurat în cadrul său natural este un element identitar românesc – tradițiile etnofolclorice revitalizează spiritul național și exprimă specificul etnic. Ștefănuță menționează că în satele așezate pe valea Nistrului de Jos, raporturile etnice între români, ruși și ucraineni sunt marcate de structura sufletească a poporului, de căsătoriile mixte, de unitatea credinței, fapt ce denotă că etniile conlocuiesc în armonie și se dezvoltă într-un spirit cetățenesc constructiv, contribuind la apropierea etnică și la manifestările lor comune: „*Se colindă curent și astăzi*

în două limbi, românește și ucrainește, în următoarele sate: Chițcani, Copanca, Leuntea, Corcmaz, Tudora și Palanca” (*idem*, 2008, p. 149).

În aprecierea istoricului literar Iordan Datcu, Petre Ștefănuță a fost o personalitate distinsă care s-a definit prin studiile pe care a apucat să le dea la lumină, puține față de ceea ce realizase efectiv. A fost o conștiință, prin opera sa satul românesc din Basarabia cunoscându-și mai bine sufletul, nevoile și aspirațiile (*idem*, 2006, p. 110).

În contextul împlinirii a 115 ani de la nașterea ilustrului savant etnolog și folclorist Petre V. Ștefănuță, considerăm că numele său trebuie să fie mult mai prețuit, deoarece ne revine misiunea de a evoca, meritele sale științifice, de a-i cunoaște viața și opera, de a-l omagia prin cercetarea studiilor sale folcloristice și punerea lor în lumina adevărului prin dialog, de a-i comemora destinul său dramatic, fiindcă, personalitatea sa artistică impunătoare ne este un model de viață, credință și de închinare neamului.

Referințe bibliografice:

- 1 ȘTEFĂNUȚĂ, Petre V. *Folclor și tradiții populare. Alcătuire, studiu introductiv, bibliografie, comentarii și note de Grigore Botezatu și Andrei Hîncu*. Vol. I. Chișinău: Știința, 1991.
- 2 ȘTEFĂNUȚĂ, Petre V. *Folclor și tradiții populare. Alcătuire, studiu introductiv, bibliografie, comentarii și note de Grigore Botezatu și Andrei Hîncu*. Vol. II. Chișinău: Știința, 1991.
- 3 ȘTEFĂNUȚĂ, Petre V. *Datini și creații populare*. Text ales și stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Grigore Botezatu. Chișinău: Știința, 2008.
- 4 ȘTEFĂNUȚĂ, Petre V. (1906-1942). Autorul proiectului, texte stabilite, note de Grigore Botezatu. Chișinău: Elena, 2006.

Notă. Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socio-culturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al MECC.